

Kitap Değerlendirmesi / Book Review

İlmî Bir Disiplin Olarak Fıkühü'l-Hadîs

Fahreddin Yıldız

Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi, 2016, 232 sayfa.

Muhaddislerin hadislerle ilişkilerinin sened üzerinde yoğunlaştığı, buna karşın metin tenkidine gerektiği kadar mesai ayırmadıkları veya fikhî çıkarımlarla ilgilenmedikleri, daha da ötesi hüküm istinbatı konusunda ilmî yeterliliğe sahip olmadıkları yönündeki iddialar ilk defa son zamanlarda gündeme gelmeye başlamış değildir. Tarih sayfasının belirli dönemleri, muayyen çevrelerin mezkûr söylemleri merkeze alarak Ehl-i hadîs'e ithamlarda bulduklarına şahit olmuştur. Bu saldırı ve tenkitlerin muhatabı olan muhaddisler bir reaksiyon olarak hadislerle ilişkilerinin sadece sened kritiği ile sınırlı olmadığını, bununla birlikte hadisin metnini de değişik açılardan ele aldıklarını bazen sarâhaten bazen de işaret yoluyla ifade etmişlerdir. Mütekaddim dönem hadis usulü eserlerinin konu dizilimleri bu reaksiyona göre belirlenmiştir.

Fahreddin Yıldız'ın "İlmî Bir Disiplin Olarak Fıkühü'l-Hadîs" isimli doktora tezi muhaddislerin hadislerle iddia edilenin ötesindeki ilişkilerini gün yüzüne çıkarmak üzere yazılmıştır. Yıldız, tezinde muhaddislerin hadislerden fikhî hükümler istinbat etmek üzere kendilerince bir usul geliştirdiklerini, ortaya konan bu usulün fakihlerin metodolojilerinden farklı olduğunu ispatlamak istemiştir. Ehl-i hadîs'e ait bu usulün hareket noktası sünnetin vahyin bir parçası olması hasebiyle haber-i vâhidlerin hüküm belirlemek için yeterli olduğu, mecbur kalınmadıkça re'y ve kıyasa gidilmesinin doğru olmadığı düşüncesidir. Sünnetin Hz. Peygamber'e has kılınması ve re'y ile kıyasın ehil olan kimselere tahsis edilmesi gerektiği kabulü muhaddislerin merkeze aldıkları bir başka kabuldür. Yıldız'ın tezinin önsözünde belirttiğine göre çalışmasında Hâkim en-Nisâbü'rî'nin (ö. 405/1014) büyük ölçüde Ali b. Medîni'nin (ö. 234/848-49) *İlelü'l-hadîs*'i ve İbn Mende'nin (ö. 395/1005) *Şürûtü'l-eimme*'sine dayanan fıkühü'l-hadîs nev'i kurgusunu esas almıştır. Yıldız tezi boyunca muhaddislere ait hüküm istinbat usulü olan fıkühü'l-hadîsin "hadislerin anlaşılması, kavranması ve yorumu" gibi faaliyetlerden ibaret olan fehmü'l-hadîsten farklı olduğunu, birinin diğerini yerine ikame edilemeyeceği vurgusunu yapmakta ve iddiasını ispatlamaya

çalışmaktadır.

Tez, giriş, iki ana bölüm ve sonuçtan oluşmaktadır. Giriş kısmında çalışmasının konusunu, hadis ilminin bir disiplini olarak fikhü'l-hadîsi, geçirdiği safhaları, özelliklerini, temsilcilerini, dayandığı esasları, disiplinleşme ve mezhepleşme sürecini inceleme ve ortaya koyma olarak belirlemiştir. Müellif bunu yaparken fikhü'l-hadîsi ilk defa başlı başına bir ilmî disiplin olarak ele alan ve onu muhaddislere has bir usul olarak tayin eden Hâkim en-Nisâbûrî'nin muhaddislerden fikhü'l-hadîs âlimleri arasında saydıkların incelemek suretiyle tanımı şekillendirmeye çalışacağını belirtmektedir. Diğer yandan yaygın kabulün aksine fikhü'l-hadîsin, fehmü'l-hadîsin çatısı altında değerlendirilemeyeceğini, hadisle ilişkileri bakımından birini diğerinden ayıran farklı yaklaşım noktaları bulunduğunu, bununla birlikte fikhü'l-hadîsin daha geniş bir alana hâkim olduğunu henüz tezin girişinden itibaren vurgulamaya başlamıştır. Çalışma dikkatle incelendiğinde yazarın iddialarını ispatlama noktasında başarılı olduğu görülecektir.

Giriş bölümünü meydana getiren başlıklardan birisi de “Kavramlar”dır. Tezin konusu olan fikhü'l-hadîsin mahiyetini belirlemede ve sınırlarını çizme hususunda yazara, idrak etme noktasında ise okuyucuya yardımcı olacak ilgili kavramlar gayet öz bir şekilde sunulmuştur. Bunlar, hadis, fıkıh, râvi, fakih, fikhü'l-hadîs, ilim, te'vil, dirâyetü'l-hadîs, fikhî hadis, istinbat kavramlarıdır. Yine aynı bölümde yazar fikhü'l-hadîse, dolayısıyla da çalışmasına kaynaklık eden eserleri zikretmektedir. Disiplenleşmesini sağlayan ilk eser olması bakımından öncelikli olarak Hâkim'in *Ma'rife'sini* zikretmektedir. Çalışmanın başlığı her ne kadar fikhü'l-hadîse dair eserlerin genelinden hareketle konunun ele alındığı intibamı vermekteyse de yazar giriş bölümünde Hâkim'in *Ma'rife'si* üzerinden meseleye yaklaşacağını belirtmiş ve tez boyunca buna sadık kalmıştır. Fikhü'l-hadîse dair bir literatürün oluşmaması yazarı buna mecbur bırakmış görünmektedir. Zira konuya dair kaynak olarak zikrettiği diğer eserler her ne kadar mesele hakkında mâlûmat barındırsa da *el-Muhaddisü'l-fâsil* ile *er-Risâle* daha önce yazılmış eserler olması ve teşekkül dönemine tekabül etmesi bakımından sınırları belirleyen ve bir disiplin olarak ortaya koyan kitaplar konumunda değillerdir. Yazar XIX. asra ait bir eser olan *Kavâidü't-tahdîs'i* hadis usulü eserleri arasında fikhü'l-hadîsten müstakil bir başlık altında bahseden ikinci kitap olarak zikretse de tezinde bu eserin izlerine rastlamak pek mümkün değildir.

Çalışmanın birinci bölümü “Ehl-i Hadîs'in Hüküm İstinbat Usulü ve Fikhü'l-hadîsle İlişkisi” başlığını taşımaktadır. Bölüme ehl-i hadis. ehl-i re'y taksimi ele alınarak başlanmaktadır. İslâmî ilimlerin teşekkül etmeye başladığı dönemlere ait olan bu ayrışmaya etraflıca vakıf olmanın fikhü'l-hadîsi anlamadaki hayati önem yazarın dikkatinden kaçmamıştır. Fikhü'l-hadîsin oluşumunda re'y ehline

verilen tepkinin payının yadsınamayacağı gerçeği mezkûr taksimi ele almayı zorunlu kılmış görünmektedir. Yazar İbn Kuteybe, Şehristânî, Razi ve Dihlevî gibi farklı ekollere mensup âlimlere ait ehl-i hadîs ve ehl-i re'y taksimini bir arada sunmakla hem ayrışmanın boyutlarını ortaya koymuş hem de Fikhü'l-hadîsin oluşum süreci hakkında zihinlerde ön hazırlık yaparak asıl konunun doğru ve kolay anlaşılmasına yardımcı olmuştur.

Aynı bölümde ehl-i hadîsin re'y ve kıyas anlayışını başlıklar altında özet olmakla birlikte yetecek kadar belirtmiştir. Buna göre ehl-i hadîs nezdinde re'y sadece nasların bulunmadığı yerlerde geçerlidir. Aynı zamanda re'y ile fetva verme ve kıyas yapma rivayetlere vâkıf muhaddislere tahsis edilmelidir. Onların usul anlayışlarında istihsâna yer yoktur. Haber-i vâhid, aklî kıyasa tercih edilir. Daha sonra yazar kıyasın ehl-i hadîs tarafından tamamen yok sayılmadığını, haber-i vâhid merkezli bir düzenlemeye tâbi tutulduğunu İmam Şâfiî (ö. 204/820) örneğiyle açıklar. Kıyasın kabul prensiplerini Şâfiî özelinde ele alır. Devamında ehl-i re'y'in hadîs anlayışını izah ederken karşılaştırmalı bir üslup takip etmiş ve konunun anlaşılmasını kolaylaştırmıştır.

Yıldız birinci bölümde "Ma'rife'deki Fikhü'l-Hadîs Tasviri ve Ehl-i Hadîs'le İlişkisi" başlığı altında Hâkim'in mezkûr eserinde fikhü'l-hadîs meselesine yaklaşımını ele alırken aynı zamanda niçin bu kitabı merkeze aldığına dair ipuçları da sunmaktadır. Zira ehl-i hadîsin ilim anlayışlarını üzerine bina ettikleri fikhü'l-hadîs, eserde hadîs ilimlerinin çeşitlerinden biri olarak işlenmekle beraber muhaddislerin hüküm istinbat usulünü yansıtacak şekilde tasarlanmıştır. Böylece Hâkim bahsi geçen nevi ihdas ederken aynı zamanda ehl-i hadîsin fıkhıtan bigâne kalmadıklarını ispatlamayı düşünmüştür. Bu ise yazar için tezi *Ma'rife* üzerine bina etmek için yeterli ve hatta gerekli bir gerekçedir. Bununla birlikte *Ma'rife* bir hadîs usulü eseri olmanın yanı sıra aynı zamanda ehl-i hadîsi müdafaa etmektedir. Öyle ki mukaddimede muhaddislerin faziletlerini özellikle vurgulamakta, onlara yöneltilen eleştirileri boşa çıkarmayı amaçlamaktadır. Yıldız'ın eserde tespit ettiğine göre ehl-i hadîs âlimler kendilerine yöneltilen sorulara kendi görüşleri veya kıyasla cevap vermek yerine rivayetleri isnatlarıyla zikretme hususunda ısrarcı davranmışlardır. Yazar Hâkim'in dile getirdiği muhaddislerin bu tutumlarından yola çıkarak onların fikhü'l-hadîsi bir hüküm istinbat usulü olarak tayin etmekle fehmü'l-hadîse nispetle daha dar çerçevede değerlendirdiklerini kaydeder.

Tezde fikhü'l-hadîsi muhaddislere özel bir usul olarak kabul eden araştırmacıların başında Hamza el-Melibârî geldiği zikredilmektedir. Yıldız, el-Melibârî'nin de iddiasını Hâkim'e dayanarak gerekçelendirdiğini ve misallerin kaynağının *Ma'rife* olduğunu belirtmektedir. Aynı şekilde el-Melibârî fikhü'l-hadîsin, fehmü'l-hadîs olmadığı, muhaddislere ait bir istinbat metodu oluşu

vurgusunu *Nazarât cedide fi ulûmi'l hadis* isimli çalışmasında yapmaktadır.

Yıldız Fikhü'l-hadis'i meydana getiren ana fikri mana olarak şu şekilde özetlemektedir: Muhaddisler hadisi de tıpkı Kur'an gibi vahiy mahsulü kabul ettikleri için teşrî kuvveti bakımından onu Kur'an'la eş değer görmüşlerdir. Dolayısıyla Kur'an için geçerli olan lafız-mana ilişkilerini hadise de tatbik etmeye önem göstermişlerdir. Bu ihtimam ise rihle yolculuklarıyla hadisin cemi ve imlâ meclislerinde tecelli etmiştir. Hanefîlerin hadisleri Kur'an'a arz etmeleri, Malikîlerin ise Medine ehlinin ameline büyük önem atfetmelerine karşın muhaddisler fikhî çıkarımları mutlak olarak rivayetler üzerine bina etmişler ve sahih hadislerle amel etme yoluna gitmişlerdir. Zira bu yol onlara göre daha emniyetlidir. Muhaddislerin bu tutumu onların re'y ehline nazaran rivayetlere daha hâkim olmalarını sağlamıştır. Bahsi geçen vukufiyet isnad tahlilleri, ilel bilgisi, tashif-tahrif, idrâc ve ziyâdeyi tespit şeklinde hadisin metne yönelik uygulamaları da içermektedir.

Fikhü'l-hadis'in, mütekaddim döneme ait hadis usulü eseri olan *Ma'rife*'de ilmi bir disiplin olarak ele alınması ve bu eserdeki teferruatlı işlenmiş olması bakımından en hacimli olan nevini meydana getirmesine karşın ansiklopedik hadis sözlüklerinde ve günümüze ait çalışmalarda câmi' ve mâni' bir tanımın yapılmamış olması Yıldız'ın dikkatinden kaçmamıştır. Yazar, fikhü'l-hadis'in "fehmü'l-hadis'le eş değer tutulma", "isnaddan bağımsız olarak algılanma" ve "hadis merkezli fikh" şeklinde tarif edilmesinden rahatsızdır. Bunun için "Fikhü'l-hadis Tanımlarındaki Terminolojik İhtilaflar" başlığı altında bu meseleye ışık tutmakta ve doğru tanıma ulaşmaya çalışmaktadır. Bunun için tırnak içinde zikredilen yaklaşımları inceleyerek fikhü'l-hadisî karşılamadıklarını ortaya koymaya çalışmaktadır.

Yıldız birinci bölümde son olarak "Fikhü'l-Hadis Edebiyatı" başlığı ile ehl-i hadis'in eserlerinde fikhü'l-hadis'in izini sürmektedir. Buna göre muhaddisler re'y ile fetvaya mesafeli durdukları için içtihadı dayalı fetva vermek yerine ale'r-ricâl ve ale'l-ebvâb musanneflere yönelmişlerdir. Ancak yazara göre bu, fikhî görüşlerinin dağınıklığına ve hüküm istinbat usullerinin tespitini bir hayli zorlaşmasına yol açmaktadır. Bu zorluğu Hâkim'in "Fikhü'l-Hadis Nev'i"nde ve daha öncesinde Râmhürmüzî'nin ise "Rivayete Dayalı Dirayetin Ehl-i Hadisin Üstesinden Gelebileceği Bir İş Olması" başlığı altında ricâl ağırlıklı derleme yapmalarından anlamak mümkündür.

Fikhü'l-hadis'in muhaddislere ait müstakil bir istinbat usulü oluşunu ispat etmek aynı zamanda edebiyatının sınırlarını da çizmeyi gerektirmektedir ve Yıldız bunun farkındadır. Bahsi geçen sınırı çizebilmenin en kestirme yolu fikhü'l-hadis eseri sayılabilecek eserleri doğru tespit etmektir. Farklı veya yakın içeriklere sahip kitapların örneğe dâhil edilmesi fikhü'l-hadis'in tarifine

dair yanlış ya da eksin bir tasavvurun ürünüdür. Aynı şekilde fikhü'l-hadis kavramı hakkındaki farklı yaklaşımlar edebiyatının sınırlarını tespitinde de ortaya çıkmaktadır. Bu durumda çağdaş yaklaşımların sunduğu örnekler önceki döneme ait misallere uygunluk arz etmemektedir. Zira çağdaş tarifler fikhü'l-hadisi, fehmü'l-hadis çerçevesi içerisinde ele almaktadır. Hâlbuki yazara göre bu vakıya mutabık değildir. Dolayısıyla modern dönemde fikhü'l-hadis edebiyatına örnek olarak ileri sürülen eserler başta *Ma'rif*e olmak üzere önceki dönem eserlerinde çizilen sınıra dâhil olmamaktadır. Yıldız isabetli olmayan bu örnekler arasında Muhammed b. Ammâr el-Mâlikî'nin (ö. 844/1440) *Şerhu fikhî'l-hadîs*'i ni, Kannevcî'nin (ö. 1307/1890) *Fethu'l-muğis*'ini ve Seyyid Sâbık'ın (ö. 2000) *Fıkhü's-sünne*'sini zikretmektedir. Müellif bunu şu ifadelerle gerekçelendirir: "Doğrusu unvanında yer alan "fıkıh ve sünnet" ifadelerinden yola çıkarak, belirli bir mezhep metodolojisine bağlı kalınmadan hazırlandığı anlaşılan *Fıkhü's-sünne*'nin fikhü'l-hadis edebiyatı çerçevesinde ele alınması isabetli bir yaklaşım olmamalıdır." (s. 98). Buna karşın fikhü'l-hadise örnek olarak verilmesi doğru olan eserler Cemma'î'nin *Umdetü'l-ahkam min kelami hayri'l-enâm*'ı, Nevevî'nin (ö. 676/1277) *Hulasatü'l-ahkâm fi mühimmâti's-sünen ve kava'idi'l-İslâm*'ı gibi ahkâm türü eserler, İbnü'l-Cârûd'un (ö. 307/919-20) *Müntekâ*'sı, Kâsım b. Asbağ el-Kurtubî'nin (ö. 340/951) *el-Müntekâ fi'l-âsâr*'ı ve İbnü's-Seken'in (ö. 353/964) *es-Sahihü'l-müntekâ*'sı gibi müntekâ türü eserler ve Süyûtî (ö. 911/1505) ve İbn Hacer el-Heytemî'ye (ö. 974/1567) ait *el-Fetâvâ'l-hadîsiyye* gibileri olmalıdır.

Tezin ikinci bölümü "Fikhü'l-hadis İlminin Tarihi Seyri, Disiplinleşme ve Mezhepleşme Süreçleri" başlığını taşımaktadır. Bu bölümü, konununecessüm ettiği yer olarak değerlendirmek mümkündür. Ehl-i hadis ve ehl-i rey'in her birinin tarihi kökleri sahâbeye uzanmaktadır. Hz. Peygamber'in emirlerini zâhirî anlamda telâkki eden sahâbelerin yanı sıra maksadı ön planda tutanları da bulunmaktaydı. Yıldız o dönemi şu cümlelerle özetlemektedir: "...Bu çerçevede ashâbdan bazıları daha ziyade fakîh niteliği ile tanınırken diğer bir kısmı hadis rivayetiyle daha çok meşgul olmuştur. Sahâbe devrinde bu iki eğilimin sadece hadisleri anlamada değil, onları değerlendirme konusunda da haleflerine zemin hazırladıkları görülür." (s.104).

Yazar Ehl-i hadisin tarihi kökenlerini Ashâb-ı Suffe'dan başlatır. Günlerinin büyük çoğunluğunu Hz. Peygamber'le geçiren bu sahâbiler ona yakınlık ve her şeyi sorabilmenin verdiği avantaj sebebiyle rivayetlere daha vâkıfılar. Ayrıca kıyas ve rey'e ihtiyaç duymamaktaydılar. Buna karşılık Medine'den uzakta yaşayan sahâbiler bu imkâna sahip olamadıkları için sonraki zamanlarda karşılaştıkları meseleler hususunda rey ve kıyasa başvurmak zorunda kalmışlardır. Ehl-i hadis geleneğinin ilk nesli olarak tanımlanabilecek olan Ashâb-ı Suffe İslam ümmetine fukahâ-yi seb'a'yı miras bırakmıştır. Medine fıkıh ekolünün de öncülere olan bu tâbiin âlimleri rey merkezli Irak ekolüne mensup âlimlerden ayıran iki özellikleri

bulunmaktadır. Bunlar, kıyasa başvurmamaları ve farazî konularda fetva vermemeleridir. Yıldız, mana olarak naklettiğimiz bu bilgileri verdikten sonra ehl-i hadisin teşekkülünde dönüm noktasının Saîd b. el-Müseyyeb olduğunu belirtir. Naklettiğine göre Irak ekolünde İbrahim en-Nehai'ye (ö. 96/714) karşın Hicaz ekolü Saîd el-Müseyyeb'in (ö. 94/713) şahsında temsil edilmiştir. Ehl-i hadîs ekolünün belirginleşmesinden önce yaşamış olmasına rağmen Hâkim, onu ehl-i hadîsten saymıştır. Yazara göre bunun sebebi kendisinden sonra ehl-i hadîse intikal edecek rivayet merkezli fıkıh anlayışıyla ilgilidir.

Tezin ikinci bölümünün ikinci ana başlığı "Fikhü'l-Hadîs İlminin Tarihi Arka Planı" şeklindedir. Fikhü'l-hadîsî ilk defa disiplin haline getiren Hâkim'in bu hususta hocası İbn Mende'nin *Şürûtü'l-eyme*'sinden ve Ali b. el-Medîni'nin *İlelü'l-hadîs*'inden istifade ettiği daha önce zikredilmişti. Hem Ali b. el-Medîni hem de İbn Mende fetva veren üç ayrı zümreden bahsetmektedir. Bahsi geçen üç zümre sahâbelerden Abdullah b. Mes'ûd (ö. 32/652-53), Zeyd b. Sâbit (ö. 45/665 [?]) ve Abdullah b. Abbâs'a (ö. 68/687-88) dayanmaktadır. Buna göre birinci zümre Kur'an öğretimi, hıfzı, kıraati, anlamları, müşkil ve müteşâbihleriyle, ikincisi rivayetlerden deliller getirerek Kur'an'da yer alan ahkâm ile nâsîh ve mensûhla, üçüncüsü ise kıraat vecihleri, i'rabı ve delâlet ettiği anlamları bilmeksizin Kur'an'ın okunuşuna ve ezberine yönelmiştir. Üç zümrenin ilk ikisine "medâru'l-hadîs raviler" ve "içtihatlarıyla amel edilen âlimler" ismi verilmektedir. Hâkim'in fikhü'l-hadîs nev'inde zikrettiği âlimler bu iki grupta değerlendirilenlerdir. Bu süreç sahâbî Zeyd b. Sabit'ten İmam Mâlik (ö. 179/795) ve Abdurrahman b. Mehdî'ye (ö. 198/813-14) kadar uzanmaktadır.

Üçüncü ana başlık "Fikhü'l-Hadîs İlminin Disiplinleşme Süreci" adını taşımaktadır. İlk alt başlıkta Yıldız, fikhü'l-hadîs üstadı olan âlimlerin ortak özelliklerini örnekler vererek şu şekilde sıralar: Rivayetlere vukûf, misallerin hüküm istinbatıyla ilgili olması, hadîs hafızlığı, isnad odaklı fıkıh anlayışı, zühd yaşantısı *Kitâbü'z-Zühd* başlıklı eser telifi ve Kur'an'ın mahlûk olmadığı görüşünde ittifak etmeleri. İkinci alt başlığın içeriğinde ise "Disiplinleşme Dönemi Birinci Kuşak Fikhü'l-Hadîs Âlimleri" zikredilmektedir. Özet olarak zikretmek gerekirse bunlar: Zührî, Yahya b. Saîd el-Ensarî (ö. 143/760), Evzaî (ö. 157/774), Abdullah b. Mübarek (ö. 181/797), Süfyân b. Uyeyne (ö. 198/814), Yahya b. Saîd el-Kattân (ö. 198/813), Abdurrahman b. Mehdî'dir (ö. 198/813-14).

İkinci bölüme ait son ana başlıkta "Fikhü'l-Hadîs İlminin Mezhepleşme Süreci'nden bahsedilmiş ve bu dönemin âlimleri sıralanmıştır. Yazarın belirttiğine göre ehl-i hadîs hicrî II. asrın ilk çeyreğinden itibaren Şafî mezhebine yoğun bir ilgi duymuştur. Yıldız bunu şöyle belirtir: "Hâkim'in fikhü'l-hadîs üstadı olarak belirlediği 23 hadîs âlimin biyografileri incelendiğinde özellikle Ahmed b. Hanbel'den sonraki dönemde Şafî ilim çevresiyle yoğun bir ilginin

olduğu görülecektir.” (s.185). Yazar Fıkhü'l-hadîs âlimleriyle birlikte Ebû Hâtîm er-Râzî'den (ö. 277/890) itibaren mezhep düzeyinde kurumsal bir hüviyete dönüştüğü kanaatindedir. Bunu muayyen bir vakitle de kayıtlamamıştır. Belirli bir döneme kadar geçerliliğine katılmakla birlikte biz fıkhü'l-hadîs disiplininin sonraki dönemlerde Şafîi ve Hanbelî mezheplerinin usulüyle mezcedildiği kanaatini taşımaktayız. Zira hadîs külliyyatının oluşumundan sonra neredeyse herhangi bir mezhebe bağlı olmayan bir muhaddis bulunmamaktadır. İstisna olarak gösterilebilecek âlimler ise bir mezhebi meydana getirecek yekûnü oluşturmamaktadırlar.

Sonuç olarak Yıldız, fıkhü'l-hadîs kavramının sınırlarını çizme ve kavram kargaşasına kurban gitmesine engel olma hususunda gayet başarılıdır. Tarihi süreci gayet özet ve anlaşılır bir şekilde ele almıştır. Okuyucunun zihninde fıkhü'l-hadîs ve muhaddislerin fıkhî hükümlerle ilgisine dair berrak tasavvurlar oluşturmuştur. Ancak tezin adının içeriğe nispetle daha umumi kaldığını söylemek durumundayız. Zira başlık bütün literatürü kapsamış algısı vermekle birlikte muhtevada Hâkim'in *Marife*'sinin merkeze alındığı görülmektedir. Ayrıca fıkhü'l-hadîs bağlamında muhaddislerin mezhepsel anlamda kurumsallaştığını ifade ederken hangi dönemi kast ettiği kapalı kalmıştır. Belirli bir dönemden sonra ehl-i hadîs ait fıkhü'l-hadîs merkezli bir mezhebin varlığından bahsetmek oldukça güçtür. Bununla birlikte Yıldız tarih içerisinde, muayyen bir vakitte, kendi şartları içerisinde böyle bir ekolün varlığını net bir şekilde gözler önüne serebilmiştir.

Hasan Çekerek

(Yalova Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Temel İslâm Bilimleri Anabilim Dalı,
hasan-cekerek@hotmail.com, orcid.org/0000-0002-6433-1701)